

Η Μόνιμη Συλλογή για την Ελληνική Επανάσταση στην Πινακοθήκη Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄

του δρα Ιωάννη Α. Ηλιάδη
Διευθυντή Βυζαντινού Μουσείου και Πινακοθήκης
Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄

Τα εκθέματα της Συλλογής σκιαγραφούν την πιο κρίσιμη και αποφασιστική ιστορική περίοδο του Νεότερου Ελληνισμού, που οδήγησε στην απελευθέρωση της Ελλάδας από την τουρκική, βάρβαρη δουλεία τετρακοσίων χρόνων και την Αναγέννηση του Ελληνισμού, από τις παραμονές της Παλιγγενεσίας (μέσα 18^{ου} αιώνα) έως τη δημιουργία του Ελληνικού κράτους (1830). Παράλληλα παρουσιάζουν τη συμμετοχή της Κύπρου στον αγώνα του 1821: την αφύπνιση του Ελληνισμού της Κύπρου μέσα από την Παιδεία και τον Διαφωτισμό, την ενεργό στήριξη των Φιλικών, τον μαρτυρικό θάνατο του αρχιεπισκόπου Κυπριανού και άλλων προκρίτων του νησιού και τη συμμετοχή Κυπρίων στους χώρους των μαχών στην ηπειρωτική Ελλάδα.

Ο κεντρικός πυρήνας της Συλλογής δημιουργήθηκε από τον γνωστό συλλέκτη Νίκο Δίκαιο, πρόξενο της Κύπρου στην Λυών της Γαλλίας, και αγοράστηκε το 1963 από τον αείμνηστο Εθνάρχη Μακάριο Γ΄. Τα έργα (πίνακες, χαρακτηριστικά, σχέδια και χάρτες) επικεντρώνονται σε θέματα που αφορούν στη νεώτερη Ελλάδα, στην Ελληνική Επανάσταση του 1821 και το νεοσύστατο ελληνικό κράτος.

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 συνέπεσε ιστορικά με τα μεγάλα ρεύματα του Ρομαντισμού και του Νεοκλασικισμού. Ο Ρομαντισμός βρήκε στην επανάσταση του υπόδουλου ελληνικού έθνους πηγή έμπνευσης για να εκφράσει με συγκίνηση το δράμα και τον αγώνα για την ελευθερία, ενώ ο Νεοκλασικισμός εμπνεύστηκε από το μεγαλείο της Αρχαιότητας και αργότερα από τα ιδεώδη του νεοσύστατου κράτους. Στο ίδιο κλίμα είναι οι χάρτες, τα σχέδια και τα χαρακτηριστικά, που έγιναν από Ευρωπαίους επισκέπτες. Ξεχωρίζουν οι πίνακες της Σχολής της Λυών με κύριο εκπρόσωπο τον Bonirote, και τα χαρακτηριστικά του Jacques Grasset de Saint-Saveur και του υποκόμητα Du Moncel.

Οι απαρχές της φιλελληνικής εικονογραφίας εντοπίζονται στις απεικονίσεις περιηγήσεων σε ταξιδιωτικές εκδόσεις του 18^{ου} αιώνα. Με την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης «ελληνικά» θέματα εξάπτουν τη φαντασία του κοινού με τη δραματικότητά τους, αλλά και με τα «ανατολίτικα» (οριεντάλ) στοιχεία τους. Τα έργα των Delacroix, Girodet, Vernet κ.ά. δίνουν μοναδική αίγλη στη φιλελληνική τέχνη. Η απεικόνιση των πολεμικών γεγονότων της Επανάστασης (λ.χ. η ναυμαχία του Ναυαρίνου, η Σφαγή της Χίου κ.ά.) και των προσώπων που έλαβαν μέρος σ' αυτά αποκτά πολιτικό περιεχόμενο και διαμαρτυρία απέναντι στα τυραννικά καθεστώτα της Ευρώπης. Στόχος των καλλιτεχνών είναι η αφύπνιση των συνειδήσεων: παρακινούνται από το κλίμα του Φιλελευθερισμού που κυριαρχεί στην Ευρώπη και στοχεύει στην ανεξαρτησία των λαών.

Παράλληλα πλήθος χαρακτηριστικών κατακλύζει τη Δυτική Ευρώπη, με εικόνες-πρότυπα εμπνευσμένες από την Ελληνική Επανάσταση. Η Ελληνική Επανάσταση κεντρίζει το ενδιαφέρον και τη συμπάθεια του κοινού, γίνεται μόδα. Έτσι διάφορα χρηστικά ή διακοσμητικά αντικείμενα (λ.χ. ωρολόγια, πιάτα κλπ), καθώς και φιλελληνικές εικόνες, κοσμούν τα σπίτια των Ευρωπαίων.

Κυκλοφόρησαν, επίσης, σχεδιάσματα των πρωταγωνιστών της Επανάστασης (σειρές Friedel, Krazeisen κ.ά), σε πολλά από τα οποία αναγραφόταν ότι η πώλησή τους ήταν προς όφελος των αγωνιζόμενων Ελλήνων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του χαρακτηριστικού με τη Δόμνα Βιοβίζη, η οποία αποχαιρετά το γιο της Θεμιστοκλή. Στο κάτω μέρος του χαρακτηριστικού αναγράφονται τα αποχαιρετιστήρια λόγια της μητέρας του Δόμνας: «*Θα σε υιοθετήσει η γαλλική γενναιοδωρία. Θα είμαι πιθανόν νεκρή όταν επιστρέψεις. Εσύ, όταν θα είσαι μεγάλος, θυμήσου να εκδικηθείς για τον πατέρα σου*». Το 1824 ήλθε στην Ελλάδα ο Γάλλος στρατηγός Ρος, ως απεσταλμένος του Φιλελληνικού Συλλόγου των Παρισίων, για να πάρει μαζί του μερικά Ελληνόπουλα, τα οποία θα σπούδαζαν με υποτροφία στη Γαλλία. Μεταξύ των 10 συνολικά επιλεγέντων, κατά προτίμηση από απογόνους ονομαστών αγωνιστών της Επανάστασης, ήταν και ο γιος της Βιοβίζη Θεμιστοκλής, ο οποίος, όταν έφθασε στη Γαλλία, έγινε το αγαπημένο παιδί των φιλελληνικών κύκλων των Παρισίων. Η Γαλλίδα καλλιτέχνης Αδέλα Ταρντιέ φιλοτέχνησε την προσωπογραφία του, η οποία κυκλοφόρησε τότε σε χιλιάδες δελτάρια σε ολόκληρη τη Γαλλία.

Μέσα από τα εκθέματα αυτής της Πινακοθήκης του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', ο επισκέπτης εκτός από τους ηρωισμούς και τις μεγάλες στιγμές του Αγώνα, παρατηρεί και την τυπολογία της μάχης. Την προετοιμασία, τον αποχωρισμό, την αναμονή της έκβασης, την υποδοχή των ειδήσεων, τις συνέπειες, την ωμότητα της πραγματικότητας, τον σωματικό πόνο. Τις συνέπειες που όλοι οι αγωνιζόμενοι δέχτηκαν να υποστούν με την ελπίδα της τελικής νίκης, της ελευθερίας και της δημιουργίας ενός εθνικού κράτους.

Ιδιαίτερη δέση κατέχουν τα κειμήλια του εθνομάρτυρα αρχιεπισκόπου Κυπριανού και οι πίνακες του Μαυρογένη και του Κάσαλου, που διηγούνται τη δυσία του και τη συμμετοχή της Κύπρου στην Ελληνική Επανάσταση. Η Φιλική Εταιρεία είχε δραστηριοποιηθεί και στην Κύπρο στις παραμονές της

Μιχαήλ Κάσαλου Ο Αρχ. Κυπριανός πριν τον απαγχονισμό του. (Πινακοθήκη Ιδρύματος Αρχ. Μακαρίου Γ').

Επανάστασης, όπου μνήθηκαν ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός και άλλοι επιφανείς κληρικοί και προύχοντες του νησιού. Λόγω της μεγάλης απόστασης της Κύπρου από τις περιοχές της επικείμενης εξέγερσης και ειδικά η εγγύτητά της προς τη Μικρά Ασία, την Αίγυπτο και τη Συρία συνετέλεσαν ώστε, στο σχέδιο δράσης των Φιλικών, που διαμορφώθηκε στο Ισμαήλιο της Βεσσαραβίας τον Οκτώβριο του 1820, να αποφασισθεί, ότι η Κύπρος θα συμμετείχε στον αγώνα με οικονομική συνδρομή και αποστολή εφοδίων, σύμφωνα και με τη διαβεβαίωση του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού. Επισκέφθηκε τότε το νησί ο Φιλικός Δημήτριος Ίπατρος από το Μέτσοβο, ο οποίος συνήντησε για τον σκοπό αυτό τον Κυπριανό. Διασώθηκε επιστολή, ημερομηνίας 8 Οκτωβρίου 1820, του Αλέξανδρου Υψηλάντη, που εστάλη στον Κύπριο Αρχιεπίσκοπο μέσω του Φιλικού Αντώνιου Πελοπίδα, με την οποία τον καλούσε να στείλει τη συνδρομή του *«διότι ή έναρξις του Σχολείου ἐγγίξει»*, όπως σημείωνε συνδηματικά. Στο ίδιο θέμα αναφέρονται και τοπικές κυπριακές παραδόσεις, όπως οι σχετικές με άφιξη του Κωνσταντίνου Κανάρη, στις 19 Ιουνίου 1821, αρχικά στον Άγιο Σέργιο και στη συνέχεια στην Ασπρόβρυση της Λαπήδου, από όπου πήρε *«όλόκληρα φορτία τριῶν φορηγίδων νηῶν, πρόβατα καί βόας καί κριθήν καί διάφορα ἄλλα τρόφιμα»*.

Το αντίγραφο της σημαίας των Κυπρίων Αγωνιστών, ο μύλος για την άλεση πυρίτιδας στο Μεσολόγγι του Ιωάννη Πασαπόρτη από την Πάφο και η προτομή του Ιωάννη Σταυριανού από τη Λόφου που φιλοτέχνησε ο γλύπτης Θεόδουλος Θεοδούλου θυμίζουν τη μεγάλη συνεισφορά της Κύπρου στην Επανάσταση. Σημαντικό τεκμήριο της θέλησης των Κυπρίων να αγωνισθούν *«συμφώνως μέ τούς λοιπούς ἀδελφούς Ἕλληνας»* αποτελεί η προκήρυξη της 6ης Δεκεμβρίου 1821, με την οποία εξουσιοδοτούσαν τον Νικόλαο Θησέα να *«έτοιμάση δύναμιν στρατιωτικήν καί κινηθῆ κατά τῶν ἐχθρῶν»*, που υπογράφηκε σε ευρωπαϊκή πόλη από τον Τριμυθούντος Σπυρίδωνα, τόν Έξαρχο και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Ιωαννίκιο, τον Αρχιμανδρίτη Θεοφύλακτο Θησέα και άλλους επτά Κυπρίους διαφυγόντας των σφαγών της 9ης Ιουλίου 1821 στο νησί. Σε κρατικά και ιδιωτικά αρχεία της Ελλάδας διασώζεται μεγάλος αριθμός πιστοποιητικών Κυπρίων αγωνιστών, που αναφέρονται στην ενεργό δράση και στην προσφορά τους στον αγώνα. Ο αριθμός τους υπολογίζεται σε χίλιους περίπου, δηλαδή σχετικά μεγάλος, αν ληφθεί υπόψη ότι ο ελληνικός πληθυσμός του νησιού ανερχόταν τότε στις ογδόντα έως εκατόν χιλιάδες κατοίκους. Δυστυχώς, κανείς από τους Κυπρίους αγωνιστές που επέζησαν, δεν κατέλιπε *Απομνημονεύματα*. Εξαίρεση αποτελούν ο Ιωάννης Σταυριανός, που δίδει πληροφορίες για τη μετάβασή του στην Ελλάδα, με λεπτομέρειες από τις μάχες των Αθηνών το 1826-1827 και την πολιορκία της Ακρόπολης, και ο Ιωάννης Φραγκούδης, που κατέγραψε τις ναυμαχίες, στις οποίες έλαβε μέρος με το πολεμικό πλοίο «Ηρακλής». Η πολύπλευρη συμμετοχή της Κύπρου στην Ελληνική επανάσταση του 1821 συνέτεινε, ώστε ο Ιωάννης Καποδίστριας να αναφέρει, το 1827, σε εκπρόσωπο του Αγγλικού Υπουργείου των Εξωτερικών, πως θεωρούσε ότι τα όρια του υπό ίδρυση ελληνικού κράτους καθορίζονταν *«υπό τοῦ αἵματος τοῦ ἐκχυθέντος εἰς τὰ σφαγεῖα τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Κύπρου, τῆς Χίου, τῆς Κρήτης, τῶν Ψαρῶν καί τοῦ Μεσολογγίου»*.